

el-MUHKEM

(المحکم)

İbn Sîde'nin
(ö. 458/1066)mehâric-i hurûfa göre tertip ettiği
sözlüğü.

Tam adı *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam* olup Dâniye Emîri Ebû'l-ceyş Mücâhid b. Abdullah el-Âmirî'nin isteği üzerine kaleme alınmıştır. Eser, Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-ʿAyn*'inde uyguladığı ve Ebû Bekir ez-Zübeydî'nin *Muḥtaşarü'l-ʿAyn*'inde gerçekleştirdiği düzeltmeler göz önünde bulundurularak mehâric-i hurûf sistemine göre yazılmıştır. Sıralamada ilk harfin esas alındığı sözlükte hançerenin boğaz nahiyesinden çıkan harflerle başlanmakta ve eser dudak harflerinde sona ermektedir. Halîl b. Ahmed'in taklîb sisteminin de uygulandığı sözlükte bir kökü oluşturan harflerin farklı dizilişleriyle ortaya çıkan kökler ve türevleri aynı yerde toplanmıştır. Eserin Halîl'in *Kitâbü'l-ʿAyn*'i ile Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *Tehzîbü'l-luġa*'sından farkı, önceki kitap ve risâlelerde dağınık halde bulunan sözlük malzemelerinin bir araya toplanması, kelimelerin açıklanmasında daha dikkatli davranılması, sözlüklerde yer alan sarf ve nahiv hatalarının düzeltilmesi şeklinde özetlenebilir. İbn Sîde kelimelerin Kur'an ve hadislerle irtibatlandırılması hususunda Ezherî'yi takip etmiştir. Eserde düzenli çoğullara, mîmli masdar, ism-i zamân, ism-i mekân ve taaccüb fiili gibi kurallı türevlere yer verilmemek suretiyle ihtisar sağlanmıştır. Fiili olmayan veya lâzım fiilden türeyen ism-i mef'ûller, masdarı bulunmayan veya masdarı başka kökten gelen fiiller, mâzi kipi kullanılmayan fiiller, yine az kullanılan nisbet, tasgîr ve cemiler gibi kural dışı kelimeler ise belirtilmiş, bu arada yoğun biçimde nahiv ve sarf mâlûmatı verilmiştir.

Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-ʿAyn*'i, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *el-Ġarîbü'l-muşannef*'i, Ebû Amr eş-Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Cim*'i, İbnü's-Sikkî'tin *İşlâhu'l-manṭık*'i, Sa'leb'in *el-Faṣîḥ*'i, İbn Düreyd'in *el-Cemhere*'siyle tefsirler ve hadis şerhleri, Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'i ile Ebû Ali el-Fârisî, Ebû'l-Hasan er-Rummânî, Kürâuneml ve İbn Cinnî'nin Arap gramerine dair eserleri sözlüğün başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. İbn Manzûr, *el-Muḥkem*'in hemen tamamına *Lisânü'l-ʿArab*'ında yer verdiği gibi Firûzâbâdî de *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*'inde büyük ölçüde ondan istifade etmiştir.

Tamamı on iki cilt olan sözlük Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye tarafından yayımlanmıştır (I, nşr. Mustafa es-Sekkâ – Hüseyin Nassâr, Kahire 1377/1958; II, nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, Kahire 1377/1958; III, nşr. Âişe Abdurrahman, Kahire 1377/1958; IV, nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, Kahire 1388/1968; V, nşr. İbrâhim el-Ebyârî, Kahire 1391/1971; VI, nşr. Murâd Kâmil, Kahire 1392/1972; VII, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, Kahire 1393/1973; VIII, nşr. Yahyâ el-Haşşâb – Abdülvehhâb Seyyid Avadullah, Kahire 1417/1996; IX, nşr. Mustafa Hicâzî – Halîl Yahyâ Nâmî, Kahire 1418/1997; X, nşr. Mustafa Hicâzî, Kahire 1418/1997; XI, nşr. Mustafa Hicâzî – Abdülazîz Berhâm, Kahire 1419/1998; XII, nşr. Mustafa Hicâzî – Hamîd Abdülmeçîd, Kahire 1420/1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Elbîr Habîb Mutlak, *el-Hareketü'l-luġaviyye fi'l-Endelûs*, Beyrut 1967, s. 351-382; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-Arabi: Neş'etühü ve te-tavvürüh*, Kahire 1968, I, 372-392; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 243; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uġyünü'l-mu'ellefât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 214-215; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 528-529; Abdülazîz el-İslâmbûlî, "Muḥkemü İbn Sîde beyne't-ṭayyî ve'n-neşr", *ME*, XXVIII/2 (1956), s. 157-160.

SABHÂN HALİFÂT

MUHLİS

(bk. İHLÂS).

MUHRİM

(bk. İHRAM).

MUHRİZ b. NADLE

(محرز بن نذلة)

Ebû Nadle el-Ahrem Muhriz
b. Nadle (Nâdile)
b. Abdillâh el-Esedî el-Kureşî
(ö. 6/627)

Sahâbi.

Yaklaşık 590 yılında Mekke'de doğdu. Ahrem lakabıyla ve "fârisü'n-nebî" unvanıyla bilinir. Babasının adının Vehb olduğu da kaydedilir. Kardeşi Muhammed de müslüman olup Medine'ye hicret etmiştir. İlk müslümanlardan olan Muhriz müşriklerin ezâ ve cefalarına metanetle karşı koydu ve inancından tâviz vermedi. Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayıp onu müdafaa edenler arasında yer aldı. Hicre-

te izin verilmesinden sonra diğer muhâcirlerle beraber Medine'ye göç etti ve Abdüleşheloğulları mahallesine yerleşti. Resûl-i Ekrem onu ensardan Umâre b. Hazm ile kardeş yaptı.

Bedir ve Uhud gazveleri başta olmak üzere Resûlullah'ın bütün seferlerine katılan Muhriz b. Nadle savaşlarda çok önemli hizmetlerde bulundu. 6 (627) yılında Gatafân kabilesinin Fezâre kolundan Ueyne b. Hısn kumandasında kırk kişilik bir kuvvet, Medine yakınındaki Gâbe'de Hz. Peygamber'in devalerinin yayıldığı meraya baskın düzenleyip devaleri kaçırmıştı. Resûl-i Ekrem'in onların arkasından gönderdiği Sa'd b. Zeyd kumandasında sekiz kişilik öncü süvari birliğinde Muhriz de vardı. Müslümanların kendilerine yetişmek üzere olduğunu gören Ueyne ve arkadaşları pusu kurup beklemeye başladılar. Müslümanlar arasında yer alan Seleme b. Ekva' bu tehlikeli durumu sezerek müşriklere saldırmakta olan Muhriz'i durdurmaya çalıştı. Fakat Muhriz ona, "Allah'a ve âhiret gününe inanıyor, cennet ve cehennem hak olduğunu biliyorsan benimle şehâdet arasına girme, şehid olmamı engelleme!" diyerek hücum etti ve Abdurrahman b. Ueyne el-Fezârî tarafından şehid edildi. Bazı kaynaklarda onu şehid edenin Mes'ade b. Hakeme olduğu kaydedilir (İbn Abdülber, III, 1365). Muhriz'in cesedi Medine'ye götürülerek Bakî Kabristanı'na defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Cihâd", 132; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 147; Vâkıdî, *el-Megâzi*, I, 7, 140, 154, 537-539; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 472, 679; III, 293-296; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, II, 81-83; III, 89-90, 486; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 72; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, Beyrut 1411/1991, II, 105-106; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 1364-1365; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, I, 37; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 297-298; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), V, 783; Hüseyin Algül, "Gâbe Gazvesi", *DİA*, XIII, 268.

MEHMET EFENDİOĞLU

MUHSAN

(bk. İHSAN).

MUHSÎ

(المحصى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ)
biri.

Sözlükte "saymak, miktarını bilmek; ezberleyip kavramak" anlamındaki *ihsâ* masdarından sıfat olan *muhsî* kelimesi "sayıp ayrıntılarıyla tesbit eden" demek-

MUHSÎ

tir. Allah'a nisbet edildiğinde "gizli âşikâr her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen" mânasına gelir (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hşy" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hşy" md.). İbnü'l-Cevzî, ihsâ kavramının yer aldığı metinlerin bağlamından hareketle kelimenin Kur'an'da şu beş anlamda kullanıldığını söyler: "Zaptedip belirlemek, yazıp kaydetmek, güç yetirmek, saymak, bilmek" (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 118-119).

İhsâ kavramı on bir âyette yer almakta, bunların beşinde mâzî sîgasıyla zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmektedir. Bu âyetlerde geçen ihsâ kavramının ilgi alanının var olan her yaratık (kâinat), insanlar ve onların iyi yahut kötü davranışlarından ibaret olduğu anlaşılmaktadır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hâşy" md.). Mâtürîdî, insanların ortaya koyduğu bütün amelleri Allah'ın tek tek tesbit ettiğini bildiren âyette (el-Mücâdile 58/6) ihsânın bir tehdit ve uyarı içerdiğini söyler (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, vr. 768^b). İhsâ kavramı "bilmek" (ilim) mânasına alındığı takdirde Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde geçen ilim sıfatıyla birleşmiş olur (bk. ALİM; İLİM). "Saymak" anlamındaki ad (add) kavramı bir âyette tek başına, bir âyette de ihsâ ile birlikte Allah'a izâfe edilmiştir (Meryem 19/84, 94).

Muhsî sadece Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ listesinde yer almaktadır ("Da'avât", 82). Hz. Peygamber'in baldızı Esmâ'dan rivayet edildiğine göre kendisi malî imkânlarla sahip bulunduğunu söyleyerek Allah yolunda harcama yapıp yapmayacağını Resûlullah'a sormuş, Resûlullah da şu cevabı vermiştir: "Allah rızası için başkalarına yardımda bulun, hem de verirken inceden inceye hesapçı olma (ihsâ), aksi takdirde Allah da sana hesaplı bir şekilde lutufta bulunur" (Buhârî, "Hibe", 15; Müslim, "Zekât", 88).

Âlimler, "nicelik ve niteliği bilinmeyen bir şeyin bu özelliklerinin anlaşılması için sayılıp incelenmesi" gibi bir anlam taşıyan ihsâ kavramının Allah'a nisbeti açısından nasıl yorumlanacağı hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Allah'ın her şeyi bir bir saydığını ifade eden âyetin tefsirinde (el-Cin 72/28) ilâhî ilmin sayı altına girmiş olan her şeyi kuşattığı, hiçbir konunun bu ilme kapalı kalmadığı şeklinde bir yorum getirmiş (a.g.e., vr. 836^b), Kâdî Abdülcebbar ile Gazzâlî de buna yakın bir yaklaşımı benimsemişlerdir (bk. bibl.). Halîmî, Allah'ın her şeyi tek tek saymasını, "miktarı fazla olan, peşpeşe olup biten ve sürekli biçim-

de konumları değişen nesne ve olayların yaratıklar tarafından bilinmemesi gibi bir aczin O'ndan nefyedilmesi" mânasına almıştır (*el-Minhâc*, I, 198-199). Abdülkâhîr el-Bağdâdî ihsânın içerdiği "sayma" anlamının zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilemeyeceğini, kavramın "hâşy" ve "ihsâ" köklerinde bulunan "bilme" ve "güç yetirme" mânalarının daha uygun olduğunu kaydetmiştir (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 168^b-169^a).

Abdülkerîm el-Kuşeyrî muhsî ismini beşerî çerçevede olmasa da "sayma" mânasında kabul etmiş ve mistik bir yaklaşımla bunun insan üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır: Kişi, nefeslerinin Allah tarafından sayıldığını ve duyularının kontrol altında tutulduğunu bilirse Cenâb-ı Hakk'ın kendisine yakın olup onu gözetlediğini hissedebilir. Böylece mazhar kılındığı ilâhî lutufların sayılamayacak kadar çok olduğunu anlar ve zamanını bunların şükürünü eda etmekle geçirir; onun bu hali lutufların daha da artmasına vesile olur (*et-Taḥbîr fi't-tezkîr*, s. 73). Muhsî Allah'ın zâtî isimleri içinde yer alır ve âlim, latîf, muhît, şehîd, kâdir ve muktedir isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hşy" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hşy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hâşy" md.; Buhârî, "Hibe", 15; Müslim, "Zekât", 88; Tirmizî, "Da'avât", 82; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 768^b, 836^b; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 79; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 198-199; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, V, 228; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 168^b-169^a; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 73; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 37, 141-142, 173; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 118-119; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 303-304.

BEKİR TOPALOĞLU

Muhsin el-Emîn

MUHSİN

(bk. İHSAN).

MUHSİN el-EMİN

(محسن الأمين)

Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdülkerîm b. Ali el-Emîn el-Hüseynî el-Âmilî (1867-1952)

Suriyeli Şiîler'in son dönem müctehidlerinden, tarihçi ve biyografi yazarı.

Lübnan'ın güneyindeki Cebeliâmil'de Merciyûn'a bağlı Şakrâ köyünde doğdu. Bazı kaynaklarda 1282'de (1865) dünyaya geldiği kaydedilirse de kendisi doğum tarihinin 1284 (1867) olduğunu belirtir. Hüseyin (Züddem'a) b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in soyundan gelen tanınmış bir ulemâ ailesine mensuptur. Büyük dedeleri Irak'ın Hilale şehriden gelerek Şakrâ'ya yerleşmiş ve buradaki Şiîler'in rehberliğini yapmışlardır. Emîn lakabını babasının dedesi Muhammed el-Emîn'den dolayı almıştır.

Muhsin el-Emîn ilk eğitimini annesi, babası ve amcasının oğlu Seyyid Muhammed Hüseyin'den aldı. Sarf ve nahiv okuduktan sonra 1297'de (1880) Aytazzat köyündeki medreseye gönderildi, Seyyid Cevâd Murtaza'nın yanında bilgisini ilerletti. Bu hocasının Irak'a gitmesi üzerine Bintücebeyl köyündeki medreseye kaydoldu (1301/1884), Seyyid Necîb Fazlullah el-Aynâtî'den belâgat, mantık, fıkıh ve usul dersleri aldı. Ayrıca Şeyh Mûsâ Şerâre'nin talebesi oldu, bu hocasının 1304'te (1887) ölümünün ardından köyüne döndü. Burada bir süre Arap dili ve edebiyatı dersleri verdi. Askere çağrıldığında bir ara köyünden ayrılıp Ba'lebek ve Humus'ta saklandı. Daha sonra Beyrut'ta imtihanı verince askerlikten muaf tutuldu. Ardından Lübnan Şiî ulemâsının önde gelenlerinden Hüseyin Muğniyye'nin tavsiyesiyle yüksek öğrenim için Necef'e gönderildi (1308/1891). O sırada Şiâ'nın önemli ilim merkezlerinden olan Necef'te fıkıh, fıkıh usulü ve felsefe okudu. Ahmed Kerbelâî, Âgâ Rızâ Hemedânî, Molla Fethullah İsfahânî, Muhammed Bâkır Necmâbâdî, Mirza Hasan Şirâzî, Kâzım Yezdî, Hasan Mâmekânî ve Ahund Molla (Muhammed Kâzım Horasânî) ders aldığı hocalarından bazılarıdır. Öğrenimini tamamlayıp bilgisiyile adını duyurunca Dimaşk ve Cebeliâmil Şiîleri tara-